

JYRKI SIUKONEN

Sönkkökives ja helisevä hullu

François Rabelais, *Pantagruelin kolmas kirja* (Le tiers livre des faits et dicts héroïques du bon Pantagruel, 1546). Suom. Ville Keynäs. WSOY, Helsinki 2009. 260 s.

François Rabelais (k. 1553) on niitä eurooppalaisen kirjallisuuden klassikoita, joiden kääntämistä pidetään itsestään selvästi arvokkaana. Mutta miten kipeästi kaivattu nyt suomeksi saatu *Pantagruelin kolmas kirja* lopultakin on? Näin töksäyttäen en halua mitätöidä vaativaa ja hyvin

tehtyä käännöstä, vaan kysyä millä tavoin Rabelais'n teos toimii – vai toimiiko. *Pantagruelin kolmas kirja* on otsikkonsa mukaisesti sarjan (tai romaanin) kolmas teos. Sitä edelsivät järjestyksessä ensimmäisenä *Pantagruel Dipsodien kuningas* (suom. 1989) ja toisena *Suuren Gargantuan hirmuinen elämä* (suom. 1947). Parhaat paukkunsa Rabelais käytti jo

niissä, kolmas kirja on monessa suhteessa heikompi ja nykylukijan kannalta vähemmän antelias.

Pieru ja oppineisuus

Kahdessa aiemmassa Rabelais-suomennoksessa kääntäjät esittävät lyhyen esipuheen ja puhuvat samalla työnsä motiiveista. Erkki Salo (*Pan-*

tagruel) korostaa koomisen seikkailuromaanin satiirisia piirteitä ja alkutekstin hauskuutta, Erkki Ahti (*Gargantua*) puolestaan naurua, valoisaa ja riemukasta elämäntunnetta ja koruttoman luonnollisuuden puolustusta. *Kolmannen kirjan* kohdalla on toisin. Esipuheen kirjoittaja, kirjallisuudentutkija Kuisma Korhonen katsoo teosta muun muassa filosofisen skeptismin oppituntina ja semiotiikan ituna, muilta osin hän viittaa Mihail Bahtinin tuntuun tulkintaan renessanssin naurusta. Hauskaksi Korhonen ei *Kolmatta kirjaa* suoranaisesti väitä, vaikka sanookin Rabelais'n olevan yksi historian hauskimista kirjailijoista. Ongelma onkin pitkälti tässä: *Kolmas kirja* ei ole läheskään niin hauska kuin kaksi aiempaa. Tämän lienee huomannut myös Bahtin, jonka argumentaatio pohjautuu paljon enemmän *Pantagruelin* ja *Gargantuan* teksteihin kuin myöhempiin osiin. Mitä siis tehdään klassikolla, joka on hauskan maineessa mutta osoittautuu tosi paikan tullen mainettaan vähäisemmäksi?

Sanotaan ensin se, miksi kirja ei ole minusta hauska. Yksinkertaisesti koska siinä juomista, pierua ja kakkaa on niin paljon vähemmän. Ylisuurena juhlitun ja naurettun ruumiin sijaan sivuja täyttää entistä paperinmakuisempi akateeminen huumori. *Kolmas kirja* ei ole samassa määrin kohtuuton ja kansanomaisen kuin aiemmat, vaan sen kohdeyleisönä – pilkan kohteina sekä pilkan naurajina – ovat oman aikansa oppineet lukijat. Olen heistä etäällä. Roomalaiseen oikeuteen viittaavat sukkeluudet edellyttävät roomalaisen oikeuden tuntemusta, ja juuri sitä minulta puuttuu. Bahtin muistutti, miten tarkkaan Rabelais'n teosten geografia pohjaa todellisuuteen – monet paikat ovat edelleen nähtävissä. Vastaavalla tavalla myös *Kolmannen kirjan* runsaat kirjalliset viitteet ovat tutkijoiden paikannettavissa. Niistä vain ei synny herkkulista ja elämänmakuista maisemaa, vaan turhan usein sarja pölyttyneitä höpötyksiä. Lukeminen itsessään muuttuu tekstin historiasta tietoiseksi, ja se syö iloa. *Pantagruelin* suo-

mentanut Erkki Salo ei uskonut selityksiin ja jätti sellaiset tyystin pois. Vaikka en hänen tapaansa koe viitotusta lukemisen haittana, kieltämättä *Kolmannen kirjan* 398 selventävää loppuviitettä monesti vain alleviivaavat tekstin ja spontaanin naurun väliin jäävää kuivaa tonttia.

Luetteloiden kirja

Kahden ensimmäisen osan tapaista toimintaa, hölmöä loanheittoa tai absurdia seikkailua *Kolmas kirja* ei tarjoa, sillä suurin osa ”juonesta” rakentuu eri ennustuskeinojen luettelolle. Nopista ennustaminen, Vergiliuksen teoksista ennustaminen, unista ennustaminen, sibyllan ennustus, mykän ihmisen ennustus, kuolevan ihmisen ennustus, astrologinen ennustus, kiromantia ja niin edelleen ovat niitä Rabelais'n aikana käytettyjä keinoja, joiden kautta kertomuksen henkilöt kulkevat kuin rastilta toiselle. Ongelma, johon he haluavat selon, on kannattaako ensimmäisessä kirjassa esitellyn polyglotti Panurgen mennä naimisiin vai ei. Kysymys ei ole pelkästään avioliiton onnellisuudesta tai onnettomuudesta (Panurge pelkää vaimon pettävän), vaan ylipäätään miehisestä suvunjatkamisesta, siemenen siirtämisestä. Aisankannattajuuden sijaan kirjan avainsanoja ovat kalukukkaro ja kives.

Jos kirjan keskeisin rakenne on luettelo, vastaavalla tavalla itse tekstin massasta tunkee esiin monenlaisia adjektiivivi- ja verbiluetteluita. Rabelais ilottelee toistuvasti rikkailla sana- ja nimilistoilla, joiden kanssa kääntäjä saa herkutella ja pinnistellä parastaan. Maineikkain näistä on lukujen XXVI ja XXVIII kahdentuva litanian erilaisista kiveksistä. Bahtin luki tätä yli kolmensadan nimetyn kiveksen listaa markkinatorin kielelle ominaisena ylistyksen ja solvauksen yhteensulautumisena, mutta yhtä hyvin se avautuu pelkkänä matkantekoa lyhentävänä leikkinä, jossa kilvoitellaan kielellisellä kyvyllä. Kivespuhehan alkaa ”kun he olivat ohittaneet Huismesin kylän” ja päättyy kun he saapuvat palatsiin. Leikin luonne selvenee luvussa XXVIII, kun

Panurge ja Pantagruel latelevat vuororepliikein vastaavanlaisen litanian erilaisista hulluista.

Ennustusten kysymisen jälkeen Panurgelle haetaan neuvoa vielä yliopiston kasvateilta: teologilta, lääkäriltä ja filosofilta. Keskustellaan symposiumin tapaan ruokapöydässä. Kirjailija näyttää ja käyttää laajaa oppineisuuttaan, mutta ei repäise keskustelua missään vaiheessa rehevään nauruun. Rabelais julkaisi *Kolmannen kirjan* omalla nimellään, ehkä sillä oli vaikutuksensa tyylin rauhoittumiseen. Ehkä hän halusi sanottavansa selkeämmin julki. Kirjan ensimmäisessä luvussa Rabelais julistaa suorasanaisesti humaanista yhteiskuntapolitiikkaa, jossa hallitsija vaalii alamaisiaan hyvytydellä. *Kolmannen kirjan* päättää omituinen ja irralliselta tuntuva kasvitieteellinen selostus hampusta ja asbestista (!). Jos ei muuta, niin loppuluvut muistuttavat meitä siitä, ettei 1500-luvun maailma suinkaan ollut samalla tavalla taksonomisoitu kuin omamme.

Naisen paikka

Renessanssin luonnonjärjestykseen liittykseen sekin, että huomautan vielä jotakin Panurgen ongelman oletetusta aiheuttajasta eli naisesta. Niin humanistiksi kuin Rabelais lue-taankin, hän kirjoittaa äänekkäästi remmeltävän jätkäporukan kirjallisuutta, jossa naisella ei ole sanansijaa: ”Vai väittekö tosisanne, että kunnan miehen maine ja kunnia ovat huoranperseestä riippuvaisia?” (104) Rabelais'n kirjojen maisemassa nainen on lähinnä jotakin, jonka sukuelimiä voi ostaa halvemmalla kuin rakennuskiviä, kuten *Pantagruelissa*, jossa Panurge ehdottaa Pariisin muurien rakentamista pilluista.

Kolmannessa kirjassa naisesta keskustellaan luvussa XXXII lääkäri Rondibilisin johdolla seuraavasti: ”Ja kun sanon nainen, puhun niin hauraasta, niin ailahtelevaisesta, muuttuvaisesta, epävakaasta ja epätäydellisestä sukupuolesta, että tuntuu kuin luonto – kaikella kunnioituksella ja arvostuksella – olisi naisen rakentaessaan eksynyt siitä terveestä järjestä, jota noudattaen se on luonut ja

kirjat

muovannut kaiken muun.” Humanistisen huumorin terä olisi nykylukijan kannalta helpompi hahmottaa, jos Rabelais’n kirjassa olisi muitakin naisia kuin ”raihnainen ja ryysyjen verhoama, nälkiintynyt, hampaaton, rähmäsilmäinen, köyryselkäinen, räkänokkainen ja riutunut” vanha

sibylla (100), joka ennustuksensa loppuksi pyllistää Panurgelle.

Pantagruelin kolmas kirja elää aiempien osien valosta. Henkilöhahmot ja naurun peruseetos selviävät niistä. Tästä kirjasta Rabelais’n lukemista ei siis kannata aloittaa, jos ei tähän lopettaakaan. Ratkaisua

Panurgen ongelmaan ei löydy edes hullulta mieheltä, joten tarina jatkuu ja rönsyilee vielä romaanin kahteen seuraavaan osaan. Valitettavasti nauru ei enää nouse ensimmäisten kirjojen tasolle.